

SPORENJA AUSTRIJE I OSMANSKOG CARSTVA U PRVOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA OKO BOSANSKIH ENKLAVA NA JADRANSKOM MORU

Apstrakt: *Autor na osnovu dostupnih objavljenih i neobjavljenih izvora, te relevantne literature u radu analizira sporenja Austrije i Osmanskog carstva oko bosanskih izlaza na Jadransko more u prvoj polovini 19. stoljeća, koje su za obje sile bile od iznimne važnosti.*

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Osmansko carstvo, Austrija, Klek, Sutorina, enklave.*

Abstract: *The author analyzes the disputes between Austria and the Ottoman Empire regarding the Bosnian accesses to the Adriatic Sea in the first half of the 19th century, which were extremely important for both powers, based on the available published and unpublished sources, and relevant literature.*

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Ottoman Empire, Austria, Klek, Sutorina, enclaves.*

Uvod

Klek i Sutorina su strateški važne uzane zemljišne oblasti preko kojih je Bosna i Hercegovina izlazila na Jadransko more. Prva se nalazi sjeverno od dubrovačkog kraja, a druga južno. Radilo se o posjedima koje je, nakon Velikog bečkog rata završenog 1699. godine mirovnim ugovorom u Sremskim Karlovcima, Dubrovnik ustupio Osmanskom carstvu da bi se zaštitio od Mletačke republike koja je potisnula Osmanlije sa Jadrana. Požarevački mirovni ugovor iz 1718. godine potvrdio je odredbe Karlovačkog mira, po pitanju enklava. Potrebno je napomenuti da Dubrovnik nije učestvovao u ovom ratu i da Venecija nije osvojila njene teritorije. Stoga one nisu bile predmet mirovnog ugovora, ali je Dubrovnik insistirao da ih Osmansko

carstvo zaposjede kako bi činili tampon zonu između Mletačkih i njenih prostora. S tim u vezi formirana je zajednička komisija za razgraničenje koja je utvrdila graničnu liniju. Prema osmanskome tekstu ugovora o granicama sa Mletačkom republikom granice za enklavu Klek utvrđena je od brda Polica, gdje je postavljena jedna kamena humka, a odatle je pravcem dugim dva sata hoda usmjerena ka moru. Pošto je u carskoj „athnami izričito“ stajalo „da to treba da bude prava linija, da bi se našla naređena prava linija“, izašlo se na Uzvišena brda gdje je postavljen drugi međaš, a potom pravom linijom na planinu Žaba, odakle je „počevši od završetka prave linije duge dva sata hoda – od gromile postavljene na mjestu pod nazivom Kopita – krene se padinom (...) i spusti se pravo prema moru, i tu se, na spomenutom mjestu na moru, završava prava linija“. Prema ugovoru na italijanskom jeziku granica između Osmanskog carstva i Mletačke republike završavala se na moru kod mjesta Mali Sorduk, gdje je „stavljena (...) gomila kamenja gdje se prava linija do mora svršava, nasuprot kojem je vrh poluostrva Klek koje čitavo Visokom Carstvu pripada“. Dakle, cijelo poluostrvo Klek, odnosno Neum pripalo je Osmanskom carstvu. Granična linija na enklavi Sutorina bila je postavljena na okolnim visovima, tako da je plodna dolina Sutorine pripadala Osmanskom carstvu, gdje je uspostavljen sultanov puni suverenitet.¹

Pitanje enklava naročito dobija na značaju nakon Bečkog kongresa 1815. godine kada je Austrija zaposjela sve bivše venecijanske i dubrovačke posjede. Enklave su postale prvorazredno pitanje u odnosima između Austrije i Osmanskog carstva, sve do austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine.

Neum - Klek i Sutorina i austrijska uprava u Dalmaciji

Kad je odlukom Bečkog kongresa 1815. godine dobila na upravu Dalmaciju, Austrija je pokušala održati onakvu upravu kakvu su ustanovili Mlečani, a naročito onu koja se odnosila na plovidbu Jadranskim morem.

¹ Salkan, Užičanin, *Granice Bosne i Hercegovine u djelima akademika Galiba Šljive, Zborik radova sa Naučnog skupa „Historija Bosne i Hercegovine u djelima akademika prof. dr. Galiba Šljive*, Tuzla, 2019, 121–122.

Austrijska vojska je još 29. januara 1814. zaposjela Dubrovnik, a narednog dana je istakla svoju zastavu na Orlandovu stupu. U administrativnom pogledu, Dalmacija je bila podijeljena na četiri okružja. Zato je, pored ostalog, Namjesništvu Dalmacije u Zadru već 1814. godine naređeno da organizuje zdravstvenu službu u lukama na cijeloj teritoriji. Služba se trebala sastojati od četrnaestodnevnog karantina za sve brodove koji dolaze u dalmatinske luke. Kad su vlasti u Dalmaciji počele da je uređuju naišle su na teškoće i to u okruzima Kotor i Dubrovnik i ostrva Korčula (Curzola) zbog postojanja bosanskih zemljouza Kleka i Sutorine koji su razdvajali novostečeni austrijski posjed Dalmaciju, a u posjedu su Osmanskog carstva. U svom izvještaju Ministarstvu trgovine u oktobru 1814. godine, baron Tomašić (Tomassich) je naglašavao tu teškoću i naveo da ni Mlečani nisu mogli sprovesti jedinstvenu organizaciju zdravstvenih carinskih mjera u Dalmaciji upravo zbog postojanja osmanskih posjeda i nezavisne bivše Dubrovačke republike. Da bi ipak nekako spriječili osmanske podanike da krše uvedene zdravstvene i carinske propise, kako je izvijestio dalmatinski namjesnik, Mlečani su organizirali osmatranje obale Kleka i Sutorine, pa su pomoću brodova-stražara silom ometali prestupnike. Po mišljenju barona Tomašića, ovakvu službu trebalo je zadržati ukoliko se želi onemogućiti kršenje navedenih mjera u Dalmaciji. Služba je, pored ostalog, potrebna i radi zaštite trgovačkih interesa Dalmacije u odnosu na susjednu osmansku provinciju Bosnu i Hercegovinu.

Ministarstvo trgovine primilo je ovaj izvještaj, pa je dopisom od 27. oktobra 1814. godine upoznalo Dvorsku sjedinjenu kancelariju sa sadržajem dopisa dalmatinskog namjesnika i zatražilo preduzimanje koraka kod Porte radi sjedinjavanja Kleka i Sutorine sa ostalim teritorijama Dalmacije.² Međutim, „(...) uslijed skoro potpunog nedostatka tačnih podataka” o enklavama, Ministarstvo trgovine je zatražilo od civilnog i vojnog namjesnika Dalmacije barona Tomašića da ih dostavi. U dopisu od 6. maja 1815. godine, pred namjesnika je postavljen zadatak da prikupi tačne statističke podatke o „dijelu zemljišta koje dijeli okrug Dubrovnik s jedne strane od

² Haus Hof und Staatsarchiv Wien (dalje: HHStA W), Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Verhandlungen wegen Abtretung von Klek und Sutorina; HHStA W, Grenzverhältnisse, Türkei, K-17, Dvorskoj kancelariji. Beč, 27. oktobar 1814.

Dalmacije, a sa druge od okruga Kotora".³ Austrijska vlada je tražila odgovor na sljedeća pitanja:

1. koliko je, po prilici, iznosila površina ovih zemljouza;
2. kakav je kvalitet tla, šta se proizvodi, kakva je vlažnost, kakva je mogućnost navodnjavanja i sl.;
3. ko su stanovnici enklava, koje su vjeroispovijedi, njihovo zanimanje i naseljenost;
4. da li među stanovnicima enklava ima muslimana i koliko; imaju li džamije i groblja na ovim teritorijama;
5. koja su naseljena mjesta, broj kuća i imena porodica;
6. da li pogranično stanovništvo koristi zemljište ovih enklava i na koji način;
7. da li su Francuzi bar formalno posjedovali ovo područje za vrijeme dok su držali Dalmaciju, i šta se događalo sa ovim zemljištem za vrijeme osvajanja Dalmacije od austrijskih trupa, te da li je, onda, ovo zemljište nekim aktom dobrovoljno vraćeno Osmanskom carstvu?

Osim navedenih statističkih podataka, koje je trebalo prikupljati oprezno tako „da se ne izazovu naši susjedi koji ionako naginju sumnjičenjima”, od namjesnika Dalmacije je zatraženo da obrazloži sva vojna, civilna i ekonomska pitanja koja su u vezi s ovim područjem, a koja ometaju uvođenje uprave i trgovine u Dalmaciju.⁴

Nismo došli do podataka koji su prikupljeni na osnovu ovog traženja, ali se vjerovatno mnogo ne razlikuju od podataka koje je sakupio Bernard Kaboga 1832. godine, i o kojima će biti kasnije više riječi. Ipak u jednom konceptu akta koji je upućen Ministarstvu inostranih poslova 25. jula 1815. godine stoji da Klek i Sutorina imaju ukupno „ne više od dvije njemačke milje, i da na njima stanuje ukupno 1.357 stanovnika.”⁵

³ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Dvorskoj kancelariji. Beč, 27. oktobar 1814.

⁴ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Tomašiću, Beč, 6. maj 1815. „Ersucht um bestimmte statistische Notizen über die beiden Bosnischen Erdstriche, welche die Provinz Ragusa einer Seits von Dalmatien, anderen Seits aber Österr. Albanien trennen". Ovdje je svakako riječ o kotorskom okrugu.

⁵ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Vortrag des Ministers der auswärtigen Angelegenheiten, Beč 25. juli 1815. Na margini je sabrano $771 + 586 = 1.357$, vjerovatno da se prvi broj odnosio na broj stanovnika Sutorine, a drugi Neum- Kleka.

Klek i Sutorina su bili predmet spora između Osmanskog carstva i Austrije još i prije završetka rada Bečkog kongresa. Čini se, međutim, da austrijska vlada nije mogla insistirati na rješavanju ovog pitanja na međunarodnom nivou, možda zbog toga što ono nije bilo dovoljno značajno za takav forum, a možda i zato da se ne bi krnjio sultanov suverenitet u trenutku kad se budućnost Evrope određivala po načelu legitimeteta.

Austrijska vlada se odmah poslije Bečkog kongresa zauzela za rješavanje pitanja enklava, ali je to pokušala ostvariti u neposrednim pregovorima s Visokom Portom. Svom diplomatskom predstavniku u Istanbulu, internunciju Štirmeru (Stürmer) naložila je da s Portom u „pogodno vrijeme” povede razgovore.⁶ Da bi i internuncij bio što bolje upoznat sa predmetom, vlada je 15. marta 1815. zatražila od Dvorskog ratnog vijeća topografski plan nekadašnje Dubrovačke republike.⁷

Iako je primio zadatak da u „pogodno vrijeme” otpočne razgovore s Portom o ustupanju Kleka i Sutorine Austriji, internuncij to pitanje nije postavljao u 1815. godini, nego je to zbog političkih okolnosti odložio za neka kasnija vremena. Pošto je dobro poznao prilike u osmanskoj prijestonici u dopisu od 10. aprila 1815. godine Štiremer je izvještavao svoju vladu da mu izvjesne teškoće nisu dopuštale „da doprinesem njihovom rješavanju.” To je objašnjavao time što Porta nije dobrovoljno ustupala ono zemljište koje je osvojila silom osmanskog oružja. Ni vjerski razlozi to im nisu dozvoljavali. Naime, islamski zakoni nisu priznavali takvu vrstu otuđenja zemljišta. Sultan bi bio izložen žestokom napadu svih slojeva osmanskog društva, a naročito pravnika i učene uleme, jer su predstavljali one, koji su uticali na donošenje takvih odluka, pa bi mu mogli prigovoriti da je povrijedio sveti zakon, ukoliko bi ustupio „svetu zemlju nevjernicima.” Međutim, trenutak da se započne pregovori o ustupanju osmanskog zemljišta u Dalmaciji nije bio pogodan, kako je Štirmer dalje tvrdio, ni zbog toga što su se Osmanlije još uvijek nadale da im se vrati teritorija negdašnje Dubrovačke republike.

⁶ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Štirmeru. Beč, 17. mart 1815.

⁷ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Dvorskom ratnom vijeću. Beč, 15. mart 1815.

Ukoliko bi Austrija zatražila od Porte ustupanje zemljišta kojim Bosanski ejalet izlazi na Jadransko more, a koje je u sastavu Osmanskog carstva, vjerovatno bi to mogao biti povod Uzvišenoj Porti da zatraži teritoriju Dubrovačke republike. Uzvišenoj Porti se ne bi moglo zamjeriti, tvrdio je Štirmer, što se u ovom trenutku nadala povoljnom rješenju u vezi s vraćanjem teritorije Dubrovnika baš zbog toga što je to već zahtijevala jedna grupa dubrovačkih plemića koji nisu bili zadovoljni rješenjem da njihova teritorija zauvijek pripadne Austriji. Prema dopisu austrijskog konzula u Marselju, u toj luci su od kraja februara 1815. neprestano održavane vježbe jedne dubrovačke krstarice koja je, štaviše, dobila i dozvolu mjesnih vlasti da na krstarici istakne zastavu Republike sv. Vlaha.⁸ Sve je to onemogućavalo internuncija da poradi na ostvarivanju prijedloga nadležnih vlasti iz Beča da se Porta privoli na dobrovoljno ustupanje Kleka i Sutorine. Međutim, prijedlog dalmatinskog namjesnika da se osmanski zemljouzi ustupe Austriji nije napušten ni u 1816. godini. Civilni i vojni namjesnik Dalmacije baron Tomašić je u više navrata insistirao kod vlade u Beču da ubrza pregovore s osmanskom vladom u Istanbulu.⁹

Dalmatinske vlasti su bile u pravu kad su pretpostavljale da će doći do zapleta u sprovođenju propisa o trgovini monopolisanom robom zbog teritorija kojima Bosanski ejalet izlazi na Jadransko more. U izvjesnom smislu, to je potvrđeno i incidentom u vezi sa iskrcavanjem tereta iz barke koja je bila vlasništvo jednog osmanskog podanika u 1817. godini; krajem februara te godine, komandant stražarskog broda u zalivu Kotora obavijestio je Namjesništvo Dalmacije u Zadru da nije uspio spriječiti jednu barku pod osmanskom zastavom da koristi obale kod Sutorine. Naime, rano ujutro 16. februara, mornari na stražarskom brodu su primijetili nepoznatu barku u luci Njivice. S obzirom na to da njena pristajanje u navedenu luku nije bilo prijavljeno na uobičajeni način i da nije izvršeno po postojećim austrijskim propisima, stražarski brod je izvršio uviđaj.

Uviđajem je utvrđeno da je u tom trenutku barka bila bez posade, a oko nje su stajali neki osmanski podanici. U razgovoru s njima utvrđeno je

⁸ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Štirmer Meternihu. Bujukdere 10. april 1815.

⁹ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Izvještaj Martinija. Dubrovnik, 28. juli 1840.

da barka pripada agi Dučinjaku iz Skadra koji je imao zdravstvenu (pomorsku) potvrdu od Ivana Sume, predstavnika trgovaca. Barka je bila upućena u Dubrovnik, a teret se sastojao od 30 bala lana, osam vreća smokava, dvije bale duhana u listu i dvije vreće pasulja. Kako su izjavili prisutni osmanski podanici, barka je neplanirano pristala samo zbog toga da bi izbjegla potapanje uslijed nevremena na moru. Roba je smještena u magacin jednog osmanskog podanika. Kotarski okružni kapetan naredio je da se roba ponovo ukrca na barku i preveze do svog odredišta, dakle, u Dubrovnik. Uprkos tome, roba je 19. februara natovarena na konje i otpremljena u Trebinje svom vlasniku. Odmah je bilo naređena osmanskoj posadi da odveze barku u luku Rose (Porto Rose) radi primjene zdravstvenih propisa. Posada barke nije se povinovala ovoj naredbi, pošto nije priznavala nijednu austrijsku lokalnu vlast kad je bila u pitanju osmanska teritorija. Komandant stražarskog broda našao se u nedoumici šta da radi, pa je zatražio odgovarajuća uputstva od Namjesništva Dalmacije u Zadru kako da postupi s ovom barkom, kao i u drugim sličnim slučajevima.

„Pošto je Venecija stalno vršila nadzor mora Boke Kotorske i Dalmacije“, Namjesništvo Dalmacije je smatralo da je to pravo, zajedno sa ovom teritorijom, prešlo na Austriju. Mletačka republika je sprovodila taj režim, pa je sve brodove upućivala u obližnje luke, na primjer u luku Rose. Da bi dosljedno sprovela ovu mjeru, ona je neprekidno držala brodove straže na ulazu u zalive. Na taj način, ona je samo djelimično uspijevala da sprovodi zdravstvene propise, da obezbijedi poštovanje carinskih propisa i da spriječava krijumčarenje. Smatrajući da takav režim treba da zadrži i Austrijsko carstvo, Namjesništvo Dalmacije je zatražilo od vojnih vlasti Dalmacije da odmah izdaju naredbu za zaustavljanje svih lađa na ulazu u zalive enklava kako bi „upotrebom sile spriječili sve brodove koji se približuju Njivicama ili Kleku, a koji se nisu najavili nadzornom brodu ukotvljenom na ulaze u zalive, radi utvrđivanja namjera plovidbe“. U tom smislu vojni zapovjednik Dalmacije izdao je uputstva komandantima nadzornih brodova u zalivu Boke Kotorske i Kleka, kojima je određeno da vrše

nadzor osmanskih enklava i da su „ove mjere neophodne, jer garantuju pravo suvereniteta”.¹⁰

Namjesništvo Dalmacije nije bilo uvjereno da su te mjere dovoljne da bi se zaštitila prava Austrije u trgovini i korištenju luka na Jadranskom moru, pa se radi toga obratilo nadležnim vlastima u Beču. U dopisu je tražilo mišljenje carske dvorske kancelarije: da li su mjere koje je preduzeo namjesnik Dalmacije u duhu postojećih ugovora i da li se njima „neće povrijediti postojeći dobri odnosi sa Portom”?¹¹ Odgovor na ovaj upit nije, čini se, neposredno dat možda i zbog toga što je postupak Namjesništva Dalmacije bio u skladu sa uputstvima dobivenim upravo iz Beča. U stvari, nadležno ministarstvo je osnovu austrijske politike, kad su u pitanju Klek i Sutorina, našlo u tome da je opšti princip restaurisane apsolutističke Evrope taj po kome je i sultan, kao i drugi monarsi, suveren i legitiman vladar koga koncert evropskih vladara mora uvažavati ravnopravno i, prema tome, štititi, ali i u praksi, koju je tokom XVIII vijeka uvela Mletačka republika - da Osmansko carstvo ima samo ograničena prava tranzita preko pomenutih enklava. Međutim, spor se nije mogao time riješiti.

Uskoro su uslijedile i druge nedoumice za dalmatinske vlasti kad je bila riječ o enklavama. Ministarstvo trgovine je 9. aprila 1817. obavijestilo Dvorsku sjedinjenu kancelariju da vlasti u Dalmaciji nailaze na velike teškoće u primjeni odgovarajućih zdravstvenih i carinskih propisa zbog postojanja uzanih osmanskih teritorija sa obje strane dubrovačkog okruga. Ono je, istovremeno, predložilo Ministarstvu inostranih poslova da obnovi prijedlog, koji je, još 24. oktobra 1814, upućen internunciju u Istanbul, o ustupanju Kleka i Sutorine Austriji. A Dvorska sjedinjena kancelarija je još

¹⁰ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Namjesništvo Dalmacije Dvorskoj kancelariji. Zadar, 9. mart 1817; HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Dvorskoj kancelariji. Beč, 9. april 1817.

¹¹ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Dvorskoj kancelariji. Beč, 9. april 1817. „Ob dieser Vorgang von Seite des Guberniums ordnungsmässig war, und ob derselbe nicht allenfalls die freundlichen Verhältnisse gegen die Pforte verletzt, hieüber glaubt man sich lediglich die Wohlmeinung Einer Löblich k.k. geheimen Hof und Staatskanzlei in Dienstfreundschaft erbitten stellen“.

zamoljena da utvrdi preko odgovarajućih stručnjaka da li ima izgleda da se postigne zadovoljavajuće rješenje.¹²

Diplomatski pregovori između Austrije i Osmanskog carstva u vezi sa rješavanjem pitanja Kleka i Sutorine izostali su i ovog puta. Internuncij Štirmer je 2. marta dobio zadatak da protestuje kod Porte zbog incidenta oko iskrcavanja barke u Njivicama. Međutim, internuncij nije intervenisao, a razloge je objasnio u dopisu od 10. jula 1817. koji je uputio knezu Metternihu. Internuncij nije zatražio prijem na Porti da bi prenio austrijsko nezadovoljstvo ne samo u vezi s pitanjem Kleka i Sutorine, kao problemom na koje su dalmatinske vlasti stalno ukazivale, nego ni u vezi sa slučajem pristajanja osmanske barke na obalu Sutorine. On je smatrao da je postupak Austrije u tom pogledu bio ispravan, jer je pravo Austrije, pisao je Štirmer, da može preduzeti zdravstvene mjere, a osim toga, ono je naslijeđeno od Mletačke republike i imalo je jedini cilj „(...) zaštitu zdravlja u ovim provincijama". Imajući na umu stečena prava Austrije, njima ne bi trebalo da se suprotstavljaju ni organi vlasti na enklavama. Vjerovatno je i Uzvišena Porta, zaključio je Štirmer, imala u vidu ove razloge kad nije protestovala zbog postupka austrijskih vlasti u odnosu na pomenutu barku. Na osnovu daljeg razvoja događaja, internuncij je smatrao da je pokušaj korištenja obale Sutorine samovoljna akcija tamošnjih osmanskih podanika koji su na taj način željeli da otpočnu trgovačke poslove preko luke Njivice. Zato se, vjerovatno, nisu ni obratili centralnoj vlasti u Istanbulu radi zaštite svojih prava. Jednom spriječeni energičnom akcijom austrijskog stražarskog broda, oni to više neće ni pokušavati. S obzirom na takav razvoj događaja, internuncij je našao kao najbolje rješenje da prvi ne povede razgovor s reis-efendijom o spornom pitanju.

Internuncij je, dalje, izvijestio da se Porta definitivno pomirila sa gubitkom teritorija Dubrovnika. Pitanje svog vrhovnog prava nad bivšom Dubrovačkom Republikom nije više postavljala, nego se povinovala zaključcima međunarodnih ugovora. Na taj način, lišen podrške Istanbula, prestao je, čini se, i unutrašnji otpor dubrovačke vlastele da izuzmu svoju

¹² HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Dvorskoj kancelariji. Beč, 9. april 1817.

Republiku iz oblasti koje je zadobila Austrija. Taj otpor će se kasnije nastaviti radom na nacionalnom preporodu šireg zahvata i značaja.¹³

Iako je u više navrata dobio nalog iz Beča da započne razgovore o ustupanju Austriji zemljišnih jezičaka Kleka i Sutorine, internuncij nije na ovu temu pregovarao s ministrima Uzvišene Porte. Internuncij je šire objasnio razloge koji se moraju uvažavati, a koji Porta primjenjuje u vođenju osmanske spoljne politike. Pored već navedenih razloga koji su objašnjeni vladi u Beču, postojali su i drugi na koje je internuncij posebno ukazao i šire obrazložio:

1. Iako zemljišni jezički Klek i Sutorina nemaju za Osmanska Carstvo veliku važnost, ipak bi se ona teško odlučila na promjenu njihovog statusa, jer se boji „neukrotivih i fanatičnih Bošnjaka“. Budući da je riječ o ustupanju njihovog zemljišta Austriji, s kojom oni često vode pogranične čarke, to ovom „buntovnom narodu može dati povoda“ za izazivanje nereda.

2. Ukoliko bi Uzvišena Porta pristala na ustupanje enklava Austriji, to bi odmah uočile druge države. Na taj način bi se potvrdile glasine koje su kružile u pograničnim provincijama o navodnim pretenzijama Austrije na osmanske teritorije. Tako bi porasla sumnja velikih evropskih država, što bi otežalo rješavanje ostalih spornih pitanja između velesila u Evropi.

To bi izazvalo sumnju i Rusije i Velike Britanije, koje bi to mogle shvatiti i tako kao da tim postupkom Austrija želi da poveća nesporazume velikih sila kad se bude utvrđivao status Jonskih ostrva.¹⁴

¹³ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Štirmer Meternihu, Bujukdere, 10. juli 1817.

¹⁴ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Štirmer Meternihu, Bujukdere, 10. juli 1817. „(...) als *erstens*, so unbedeutend für die Pforte auch dieser Landstriche an sich selbst seyn mögen, dieser sich doch viel zu sehr vor dem unbändigen und fanatisch en Character der Bosniaken fürchtet um durch eine solche Abtretung an Österreich jenem rohen und unruhigen Volke einen Vorwand mehr zur Meuterey zu verschaffen, *zweilens* eben darum der Erfolg eines solchen Anwurfes keinerdings verbiirgt werden kann wohl aber das vorlangst und allgemein, besonders in den türkischen Grenzprovinzen, im Umlauf gewesene Gerücht feindseliger oder auf Ländererwerb abzielenden Absichten nicht ohne Nachteil unserer sonstigen Angelegenheiten unfehlbar verstärket worden seyn wi.irde, und *drittens* endlich bei dem Russisch Kaiserl. Hofe sowohl als Grossbritannien der Verdacht erregt werden könnte, als wäre dieser Gegenstand Österreichischer Seits nur in der

Pitanje dobrovoljnog ustupanja enklava Kleka i Sutorine u 1818. godini ostavio je Štirmer u naslijeđe novom internunciju Licovu (Liltzov). Njemu su 21. juna 1818. godine upućena dva predmeta koja se odnose na osmanske enklave: geografska karta dalmatinske obale sa ucrtanim osman-skim enklavama i nalog da zatraži ustupanje tih teritorija Austriji.¹⁵

U svom dopisu od 25. novembra 1818. godine, kojim je inače izvješ-tavao o prilikama na Porti, novi internuncij je istakao da i dalje postoje isti oni razlozi koje je navodio i Štirmer i koji su mu onemogućavali da povede pregovore o ustupanju Austriji bosanskohercegovačkih enklava. Čak je dodao i to da je Osmansko carstvo sada prisiljeno da ispuni preuzete oba-veze iz ugovora u Bukureštu, na kojem su u Istanbulu insistirali ruski po-slanik i njegov tumač, pa se rješavanje pitanja Kleka i Sutorine moralo odgoditi za kasnije.¹⁶

Austrija je istovremeno nastavila politiku izolacije bosanskohercego-vačke obale na Jadranskom moru. Spriječavala je pomorske veze i ometala uspostavljanje trgovačkih odnosa preko Kleka i Sutorine. Njeni stražarski brodovi, ukotvljeni na ulazu u ove zalive, budno su pratili sve događaje na osmanskoj obali, spremni da intervenišu pri pokušaju bilo kakve povrede naredaba vlasti iz Zadra.

Iako ni austrijski podanici nisu bili izuzeti od zabrane korištenja oba-la bosanskih zemljouza, ipak, ova zabrana spadala je u neuobičajene pos-tupke koji nisu bili regulisani međunarodnim kodeksom pomorskog prava, čak bi se postupak austrijskih vlasti kojim zabranjuju da osmanski podanici koriste obalu teritorije koja im pripada i koja nije osporena, može prije ubrojiti u presedan. Kad je austrijski car obilazio novostečene posjede Dalmaciju, Dubrovnik i bokokotorski kraj u 1818. godini, i kad je trebalo da proputuje teritorijom koja je pod sultanovom vlašću, on je zatražio doz-volu, koju je vjerovatno i dobio.¹⁷

Absicht aufs Tapet gebracht worden, um die obwaltenden Teritorial-Unterhandlungen der einen, und die Berichtigung der Jonischen Angelegenheiten der andere dieser Mächte, so viel möglich, zu erschweren".

¹⁵ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Licovu. Beč, 21. juni 1818.

¹⁶ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Licov Meternihu. Konstantino-polj, 25. novembar 1818.

¹⁷ HHStA W, St. K., VIII, Türkei, K-40, Travnik, 15. april 1818.

Da bi ovim akcijama dao pravnu osnovu, namjesnik Dalmacije baron Tomašić je 15. novembra 1820. izdao Oznanjenje „da od sada unaprida svi Brodovi puni Soli i Duhana koji ne bi pristojati Azni Austrijskoj, imattichiese bez ikakove razlikosti darxati na daleko od primorja dalmatinskoga koje se prostire po Okoliscim Zadra, Splita, Dubrovnika i Kottora koliko moxe poteghnuti Top illiti Kolna puška". Stranim brodovima se dozvoljavala pristajanje u luke pomenutih okruga samo u slučaju „přitexke potrebe uzrokovane od jače sille", ali u tom slučaju je potrebno da se to i dokaže. Ukoliko se neki brod ne bi pridržavao ovog Oznanjenje „bittichie svakako porobjen za aznu zajedno s targovinom". Ovo Oznanjenje je objavljeno na talijanskom i „ilirskom" jeziku, a na uobičajen način upoznato je sa njim i stanovništvo Dalmacije i trgovci koji su obavljali trgovinu po Jadranskom moru. Iako se njim zabranjivala jedino trgovina duhanom i solju, jer su ovi proizvodi bili austrijski monopol, ipak, austrijskim vlastima nije smetalo da se na njega pozivaju i kasnije kad god su namjeravale da zabrane svaku trgovinu i na osmanskoj obali Jadranskog mora.¹⁸

Da bi osigurale da ovu naredbu sprovede i osmanski podanici, austrijske vlasti nisu propustile da Oznanjenje prizna i Uzvišena Porta. Internuncij Licov je 25. aprila 1822. izvijestio vladu u Beču da je Oznanjenje saopštio reis-efendiji kao namjeru Namjesništva Dalmacije da spriječi krijumčarenje duhana i soli na austrijskoj teritoriji. Tom prilikom Licov je zamolio reis-efendiju da Uzvišena Porta dostavi Oznanjenje potčinjenim vlastima u Hercegovini. Po internuncijevim riječima, reis-efendija je pravilno shvatio značaj ove naredbe i obećao da će udovoljiti molbi austrijskog diplomate.¹⁹ Iz dostupne arhivske građe nije se moglo utvrditi da li je reis-efendija upoznao Visoku Portu s austrijskim zahtjevom, ili se sve svršilo na usmenim razgovorima.

Učestali prijedlozi austrijskoj vladi od 1814. do 1820, koji su poticali iz Dalmacije, da ne prekida pregovore s Portom oko toga da se enklave Klek i Sutorina ustupe Austriji, bili su donekle potisnuti u stranu u periodu 1820-1828, jer su u tom razdoblju u prvi plan ušli sporovi oko graničnih

¹⁸ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Zadar, 3. decembar 1820. Ono je još jednom obnarodovano 5. juli 1821.

¹⁹ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Licov Meternihu. Pera, 25. april 1822.

incidenata koji su se umnožavali poslije Bečkog kongresa.²⁰ Tako pitanju enklava Kleka i Sutorine, bar po svjedočenju arhivske građe, od 1820. godine nije poklonjena posebna pažnja. Pored graničnih incidenata, smatramo da je uzrok bio i u tome što je Osmansko carstvo bilo zahvaćeno mnogo složenijim i za nju važnijim događajima. Od 1821. do 1828. osmanska vlada je, bez uspjeha, pokušavala da uguši ustanak koji je planuo u Grčkoj. Velike evropske sile su se u početku grčkog ustanka držale po strani, poštujući načela Svete alijanse. Od ove politike odstupila je, i to samo za korak ispred drugih sila, jedino Rusija, predavši već u ljeto 1821. godine ultimatum Porti kojim je tražila da se udovolji zahtjevima grčkih ustanika, a koji je doveo do prekida diplomatskih odnosa između dva carstva. Ali kad je Porta, ne mogavši da uguši ustanak, postigla sporazum sa egipatskim valijom Mehmed Alijom, kome su obećani Krit i Moreja, i kad je njegov sin Ibrahim-paša stigao na Peloponez da oružjem uguši grčki pokret, ponovno je prva istupila Rusija sa svojim pritiskom (Akermanska konvencija 1826). Poslije rusko-turskog rata 1828-1829. i sklapanja Jedrenskog mira 1829, Grčka je dobila nezavisnost (Konferencija u Londonu 1830).

U to vrijeme, u Bosanskom ejaletu se Dželaludin-paša, kao valija sa posebnim ovlaštenjima, krvavo razračunavao s bosanskim kapetanima i ajanima. I ovaj događaj je za Visoku Portu predstavljao kamen spoticanja, ali Dželaludin-pašina akcija u kojoj je stradalo nekoliko bosanskih kapetana nije umirila nezadovoljnike u Bosanskom ejaletu.²¹ Bilo je to vrijeme kad je sultan Mahmud II riješio da se konačno razračuna i s janičarima koje je smatrao glavnim uzrokom neuspjeha osmanskog oružja na bojnom polju, pa je 1826. objavio ukidanje toga plaćenog roda vojske. Ni ovaj događaj nije protekao bez buna i nemira u Osmanskom carstvu, a posebno u Bosanskom ejaletu.²² Svi ovi događaji odvlačili su pažnju Porte od spornih međunarodnih pitanja, pa i spornih enklava.

Upravo radi toga i Austrija, koja je ostala dosljedna u svom priznavanju legitimiteta sultanove vlasti i integriteta njegovog posjeda, nije pril-

²⁰ Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813-1826. Drugo izdanje*. (dalje: G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813-1826. Drugo izdanje*). Banjaluka, 1988, 187-211.

²¹ G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813-1826. Drugo izdanje*, 212- 250.

²² Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1827-1849*. (dalje: G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1827-1849*), Banjaluka, 1988, 11-60.

zila rješavanju pitanja bosanskih enklava, jer je tražila rješenje kojim bi joj Osmansko carstvo dobrovoljno ustupilo ovo područje. Za takvo rješenje trebalo je sačekati povoljan trenutak kako na međunarodnom tako i na unutrašnjem planu. Na to su ukazivali internunciji u Istanbulu, i Štirmer i Licov, tako da u čitavom toku krize u periodu 1821-1829. nisu ni postavljali zahtjeve u vezi s Klekom i Sutorinom, jer su pretpostavljali da bi Porta, uzdrmana unutrašnjim nemirima, mogla pogrešno tumačiti ove zahtjeve za teritorijalnim ustupcima i odmah odbiti svaku raspravu o njima. A politika koju je zastupala Austrija, tj. održavanje postojećih granica legitimnih država, nije joj ni dozvoljavala preduzimanje drugih mjera kojima bi prisilila sultana da joj ustupi ove enklave.

Bez obzira na to, Namjesništvo Dalmacije je redovno postavljalo zahtjev Dvorskoj kancelariji i podsjećalo je na potrebu pridobijanja enklava.²³ Uz to, carska austrijska vlada je i sama imala u vidu svu težinu ovog problema zato što je iz budžeta morala izdvajati velika novčana sredstva da bi obezbijedila izolovanje bosanskih enklava. Imajući na umu ove razloge, grof Saurau (Oberster-Kanzler Graf Saurau), u predstavci knezu Meternihu od 28. januara 1829, podsjeća kancelara na potrebu da se hitno riješi sporno pitanje Kleka i Sutorine i izražava žaljenje što se tom predmetu nije dotad poklonila veća pažnja i što to pitanje nije već povoljno riješeno.

Saurau je naveo da su vlasti u Dalmaciji naišle, i još uvijek nailaze, na mnoge teškoće u primjeni zdravstvenih i carinskih propisa kao i sprječavanju krijumčarenja, pošto je bilo teško sprovesti punu kontrolu u graničnom području bosanskohercegovačkih enklava. Saurau je posebno naveo sljedeć poteškoće:

a) zbog primjene zdravstvenih i drugih mjera uspostavljeni su brodovi-stražari na ulazu u zalive, a to je iziskivalo od državnog erara velike novčane izdatke;

b) s dubrovačkim i kotorskim okrugom bila je moguća samo pomorska veza, i sl. Oba razloga, po mišljenju Sauraua, bila su sasvim dovoljna da Austrija hitno pregovora s Osmanskim carstvom. Grof Saurau je ukazao na to da bosanske enklave nisu u vrijeme francuske okupacije Dalmacije

²³ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Dvorskoj kancelariji. Beč, 28.januar 1840.

uopšte predstavljale ono sporno pitanje koje sada stoji pred Austrijom, pošto su Francuzi jednostavno zanemarili osmansko vlasništvo nad njima. Zato su zaveli jedinstvenu upravu na cijeloj dalmatinskoj obali u koju su bile uključene i pomenute enklave. Čak su ih povezali i jedinstvenom kopnenom komunikacijom. Što Austrija nije preuzela od Francuza takvo stanje 1814. godine, zaključio je Saurau, „ima se zahvaliti samo zabuni.“ Da je Austrija to učinila na vrijeme i u pogodnom trenutku, sigurno je, kako je razmišljao Saurau, da sada ne bi postojao problem enklava.²⁴ Očividno da Saurau nije poznavao teškoće na koje su nailazile francuske vlasti prilikom gradnje drumova preko enklava, a još manje nije odgovaralo stvarnim prilikama da su francuske vlasti naprosto zanemarile osmansko vlasništvo nad bosanskim izlazima na Jadransko more. Međutim, ovo tvrdnje će se često provlačiti u austrijskoj diplomatskoj prepisci i s njim će njeni predstavnici istupati na Porti. Nema podataka da li je bečki dvor, na inicijativu grofa Sauraua, pokrenuo na Porti raspravu o ustupanju enklava, niti kako je Porta na to odgovorila.

U stvari, internuncij Otenfels je osmansku vladu, kad god bi mu se ukazala prilika, a njih je bilo dosta često, podsjećao na austrijski problem u vezi uskog priobalnog pojasa kojim Bosanski ejalet izlazi na Jadransko more, ali i spor oko enklave između Vojne krajine (Ličke regimente) i Dalmacije, kao i pitanje produbljavanja korita Dunava niže Beograda kako bi se nesmetano odvijao riječni brodski saobraćaj. Neriješених austrijskih predmeta bilo je kod Porte podosta. Ni osmanski ministri ih nisu ni mogli u kraće vrijeme posvršavati. Znao je to internuncij. Uz to, Osmansko carstvo je pretrpilo težak poraz u ratu protiv Rusije 1826. i 1828. godine, nakon kojih je ruski car nametnuo sultanu takve uslove mira koji su Uzvišenoj Porti donekle ograničili njena suverena prava u odlučivanju, ne samo kad je riječ o spoljnoj politici nego i na unutrašnjem planu. Austrija nije mogla u tim okolnostima istupiti u Istanbulu sa zahtjevima koji bi još više poljuljali sultanov autoritet. Zato je internuncij izvijestio državnog kancelara Meterniha o prilikama u Istanbulu i izgledima na uspjeh austrijskih neriješених predmeta kod osmanske vlade, posebno enklava Kleka i Sutorine.

²⁴ HHStA W, Grenzverhältnisse, III, Türkei, K-17, Grof Saurau Meternihu. Beč, 28. januar 1829.

Vrhunac spora

Politički spor oko enklava kolminirao je polovinom XIX stoljeća kada su razgovori između Visoke Porte i austrijskih predstavnika oko tog pitanja ušli u ćorsokak. Tumač Štajndl je upoznao Fon Klecla sa sadržajem razgovora koji je vodio sa osmanskim državicima, a o tome je 28. oktobra 1852. godine podnio iscrpan izvještaj vladi u Beču o čvrstoj namjeri osmanske vlade da promijeni status quo na enklavama.²⁵ Pitanje enklava je bilo važno za Austriju koliko i za Osmansko carstvo, ali je Austrija bila u prednosti jer se nije nalazila pred nagoviještenim zapletom s Rusijom oko svetih mjesta koji Osmanskom carstvu nije ostavio prostor da politikom nepopuštanja izdjejtstvuje zadovoljavajuće rješenje.

Na ovaj način spor oko bosanskih izlaza na more se ponovo ispriječio u austrijsko- osmanskim odnosima. Kao odgovor na nepopustljivost osmanske strane, Austrija je privremeno odustala od pregovora za izmirenje. U diplomatskim odnosima zadržala se na riješavanju tekućih poslova i očevidno izbjegavala pregovore s osmanskim ministrima o enklavama. S druge strane, ministri Porte, koji su spor oko Kleka i Sutorine počeli nazivati „notre grande affaire”, nametali su uvijek ponovo taj predmet na razmatranje. U razgovoru između Fon Štajndla i Fuad-efendije 31. oktobra 1852. godine, Fuad-efendija započeo razgovor na temu „notre grande affaire”. On je tom prilikom nadugačko i naširoko objašnjavao kako Osmansko carstvo nema namjeru da to pravo potvrdi pismenim putem, pošto bi taj status onda, mogao dobiti karakter međunarodnog ugovora, što Porta u ovom trenutku nikako nije željela. Osmansko carstvo nije namjeravalo da bila šta postigne upotrebom sile, ali isto tako nije bilo ni za to da se neka treća sila umiješa u spor. Fuad-efendija je ustvrdio da ukoliko Austrija i pored takvog uvjeravanja Osmanskog carstva bude tražila da se pismenim putem potvrdi činjenično stanje, onda je samo nastojala da se tom stanju dadne pravna snaga sporazuma, a to Porta nije mogla dozvoliti. U odnosu na interesovanje drugih država za spor oko enklava, Fuad-efendija je još jednom potvrdio Fon Kleclu da je to samo osmansko-austrijska stvar.

²⁵ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-45, Klecl Buolu Šauenštajnu. Bujukdere 28. oktobar 1852.

Jednom diplomati, nije naveo koji je to diplomata bio, koji se interesirao za spor oko enklava, Fuad-efendija je odgovorio: „Ne nadajte se da u toj stvari ima izgleda da i vi steknete neku dobit. Zaista je riječ o jednoj isključivo tursko-austrijskoj stvari". Austrijska vlada je bila obaviještena o zaoštavanju odnosa između Rusije i Osmanskog carstva, pa je na osnovu toga predviđala da će Uzvišena Porta popustiti njenim zahtjevima. Uzaludno je bilo osmanskome ministru inostranih poslova dokazivati austrijskom predstavniku namjere osmanske vlade oko pitanja enklava. Austrija nije popuštala od svog stava za održavanjem status quo enklava. To nije bilo nepoznato ni osmanskoj vladi.

Iako je osmanska vlada već bila odlučila da prihvati austrijske uslove za izmirenje, ipak je zatezala na sporu oko enklava. Osmansko carstvo nije ni ranije, a neće ni sada, olako priznati status quo u nekim područjima. Kao primjer takve Portine dosljedne politike, Fuad-efendija je naveo često traženje Francuske da joj Porta i formalno prizna pravo na Alžir. I pored toga što je Francuska već stvarni posjednik Alžira, ipak, Porta joj nije priznala pravo na njega. To neće učiniti ni u odnosu na enklave. Međutim, i pored svega toga, Osmanskom carstvu je veoma mnogo stalo do uspostavljanja prijateljskih odnosa sa Austrijom, pa je stoga i predložila prijateljsko poravnanje za enklave. Fuad-efendija je bio u pravu kad je upoređivao pravo Francuske na Alžir koji je silom preotela od Osmanskog carstva s pokušajem Austrije da izdještjuje pravo na mare clausium koji je ona isto tako silom nametala Osmanskom carstvu.

„Govorite o prijateljskim prijedlozima - upao mu je u riječ Fon Klecl - a zar ne bi bilo logičnije da se najprije obnovi prijateljstvo, pa tek onda da se podnesu prijateljski prijedlozi. Uostalom, ako pretpostavimo da bi rezultat tih prijateljskih prijedloga bio dalekosežan, da li bi bila vaša namjera da se zbog toga pregovori o izmirenju sa Austrijom razvuku u beskonačnost"? Stavovi dviju država u diplomatskim preganjanjima nisu se približavali, nego još više udaljavali, jer su pokušavale svojim prijedlogom zanemariti interese druge strane. U tim obostranim zamršenim interesima teško je bilo donijeti kompromisno riješenje.

Fuad-efendija je i dalje nastojao da ostavi utisak kako Turska najiskrenije želi prijateljstvo s Austrijom i nastojao je da opravda istup velikog vezira prema Fon Štajndlu, objasnivši da veliki vezir ima "plahovit karak-

ter". On je obećao da će ministarsko vijeće uskoro zasijedati i ponovo razmotriti pitanje enklava.²⁶ Štajndl je na to odgovorio da on nema ništa novo dodati na već podnesene stavove Austrije, i da je to njena „posljedna riječ”. Iznenađen takvim tonom, i još više prijetećim riječima, Fuad-efendija je upitao: „A ako bismo i mi takođe izrekli našu posljednju riječ?” Tada bi se napetost nastavila, a status quo na Kleku i Sutorini svejedno bi se održao”, odgovorio je Štajndl.²⁷ Da li je Fon Šajndl bio ovlašten od Buola Šauenštajna da u razgovorima sa osmanskim državicima upotrebljava neuobičajena oštar ton, nismo mogli ustanoviti iz dopisa koji su razmjenjivani između austrijske vlade i internuncijature. Sigurno tumač nije mogao na svoju ruku ni ublažavati ni zaoštavati odnose između dviju država. Ovo je bio prvi put od kada se pitanje Kleka i Sutorine postavilo kao spor između Austrije i Osmanskog carstva da predstavnici i jedne i druge države iskažu toliko oprečne stavove kao da se spor ne može više raspraviti u okviru diplomatskih pregovora.

Očevidno su se produbljavale razlike u austrijsko-osmanskim planovima za okončanje spora oko bosanskih izlaza na more. Razgovori su nastavljani, ali se krajnji ishod nije nazirao ni u prijedlozima Austrije, a ni Uzvišene Porte. U razgovorima s austrijskim predstavnicima, Fuad-efendija je uvijek započinjao *notre grande affaire*. Tako je 30. novembra 1852. godine upitao Fon Štajndla: „Zašto carska vlada od nas traži pismenu izjavu koju mi, u uvjerenju koje sada imamo, ne možemo dati, jer se po tom uvjerenju sami moramo odreći toga prava? Vjeruje li Austrija da bismo mi mogli započeti rat na tom području? Zar ona ne zna da smo mi za to, moram to sa žaljenjem priznati, preslabi”? Takvo mišljenje je vladalo kod osmanskih ministara, pa i onih najfanatičnijih i najljućih protivnika Austrije.

Ali je ostala nedoumica zašto je osmanski ministar inostranih poslova ovo izjavio u razgovoru s predstavnikom jedne strane države i to one sa kojom je Uzvišena Porta imala više spornih pitanja i s kojom je imala neredovne diplomatske odnose. Na kraju ovog razgovora, Fuad-efendija je

²⁶ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-45, Klecl Buolu Šauenštajnu. Bujukdere 4. novembar 1852.

²⁷ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-45, Klecl Buolu Šauenštajnu. Bujukdere 25 novembar 1852.

predložio Fon Štajndlu da se Austrija i Osmanska carstvo izmire na bazi prva dva austrijska uslova, a da se treći uslov, to jest pitanje Kleka i Sutorine, ostavi za kasnije. Onda je nastavio: „Ili ja preuzimam na sebe da sačinim drugi prijedlog. Ukoliko se bude ustanovilo da je pravo na vašoj strani, odmah ćemo prihvatiti sve vaše prijedloge za izmirenje, a ako bude na našoj strani, pa da mi možemo one luke potpuno otvoriti i za brodove ostalih država, spreman sam da vam, ne tražeći saglasnost ostalih ministara, potvrdim da ni tada ne potpisujemo konvenciju uz uslove koje smo vam predložili, nego u tom kraju, da se održi status quo još godinu ili dvije dana". Dakle, osmanska vlada je bila čvrsto uvjerena u svoje gledište i s nepovjerenjem je gledala na nastojanje Austrije da održi postojeće stanje u tim vodama. Ona je predlagala da se spor riješi na osnovu jednostavnog principa da su prevlake osmansko zemljište, pa da je i more uz njih njihovo, što je bio princip ustaljen i primjenjivan u sličnim slučajevima. Austrija je pokušavala da ospori ovaj princip, i kad u tome nije uspjela, posegnula je za tim da svoje pravo na more koje oplakuje obale enklava dokaže odredbama međunarodnih ugovora. Ni to pravo nije mogla dokazati, pa se onda pozivala na navodno pravo koje je imala Venecija na more uz enklave.

U stvari, Austrija nije mogla dokazati pravo na more uz enklave. Njoj nije ni bilo ono potrebno, ali su izlazi Bosne i Hercegovine na Jadran, mogli ugroziti njene trgovačke veze, i položaj jedinog snabdjevača ovih krajeva ne samo sa solju nego i drugom robom. Iako neupadljivo, Ministarstvo trgovine je na primjeru trgovačkih veza preko enklava pokazalo koliko bi finansijsku štetu imala Austrija ukoliko bi se još neka država uključila u snabdijevanje raznom robom Bosne i Hercegovine preko Kleka i Sutorine, pa i drugih krajeva Balkanskog poluostrva, te je upravo stoga priobalne vode enklava Kleka i Sutorine proglašavala mare clausum, pa i pod cijenu upotrebe sile. Bilo je uzaludno nastojanje osmanskih mistara da podnose prijedloge koji su imali za cilj da se stanje promijeni utoliko što bi pristaništa na enklavama bila otvorena i za njene i za austrijske brodove.

Austrijska vlada je procijenila da je za uspješnije dalje pregovore s Uzvišenom Portom bilo potrebno istovremeno uključiti i druga sporna pitanja. Izdvajanje između njih Kleka i Sutorine, zbog hitnog rješavanja, nisu

se pokazala opravdanim, a i Porta je sve više naglašavala svoje pravo na vode enklava. Austrija joj to pravo nije mogla osporiti nekom odredbom iz mirovnih ugovora, a običajno pravo, na koje se Austrija pozivala, Osman-sko carstvo nije priznavalo. Da bi u sporu s Osmanskim carstvom pristupi-la sveobuhvatnijem razmatranju svih austrijsko-osmanskih nesuglasica, Austrija je pokušala da i u Omer Lutfi-pašinom nastupu u Bosni i Hercegovini otkrije konce koji su se povlačili iz Carigrada. Iako je internuncija-tura pokušala odgonetnuti razloge za muširovo povlačenje iz Bosne, u vri-jeme kad se tome niko nije nadao, pa ni on sam, ona to nije uspjela. Gene-ralni konzul Atanasković je još 1850. godine izvijestio Švarcenberga da mu je Omer-paša izjavio kako je dobio zadatak da ne samo obavi uspostavljanje mira u Bosni i Hercegovini nego i da pokori crnogorska plemena i podvrgne ih sultanovoj vlasti.²⁸

Tako su ova dva područja, Bosna i Hercegovina i Crna Gora, zajed-nički, izdvojena između drugih spornih pitanja, kao ona oko kojih su se spoticale diplomatije dvaju susjednih carstava, Austrije i Osmanskog cars-tva, i koja je trebalo hitno rješavati, izbila u prvi plan pred kraj 1852. godi-ne. Omer-pašinim povlačenjem iz Bosanskog ejaleta, Uzvišena Porta je očevidno njemu namijenila drugi zadatak. Inače ga ne bi povukla dok još nije bio dovršio zadatak radi kojeg je bio upućen u Bosnu. Bosanske valije u ovoj godini Velijudin-paša i Huršid-paša isticali su se pravičnošću, ali usamljeni, bez činovnika odanih novim reformama, nisu mogli učiniti bilo šta čime bi osjetno popravili položaj siromašnog naroda. Zato je neraspoloženje u Bosni bilo široko rasprostranjeno. Upravo u tako nemirnom sta-nju u Bosni i Hercegovini, uslijedio je pohod osmanske vojske na Crnu Goru, koji je bio povjeren Omer Lutfi-paši.

Već krajem decembra 1852. godine udarali su bubnjevi po većim mjestima Bosne i Hercegovine, a zatim se javljao glas telala koji je pozi-vao u rat protiv „nevjernih Crnogoraca". Do otvorenog neprijateljstva s Crnogorcima došlo je zbog toga što je Danilo, koji se proglasio za knjaza, ne samo prekinuo stoljetnu tradiciju da Crnom Gorom upravljaju sveštena lica u rang u vladike nego je otvoreno ustao protiv sultana, te je 11. i 12.

²⁸ F. Šišić, *Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa*, 154.

novembra 1852. godine osvojio utvrđenje Žabljak.²⁹ Dopisnik Narodnih novina obavijestio je javnost da je povod za napad na Crnu Goru bilo ubistvo pukovnika Đuleke, komandanta pograničnih karaula prema Crnoj Gori; nisu ga podnosili ni Crnogorci, ni domaće muslimansko stanovništvo, ni predstavnici osmanskih vlasti. Hercegovački mutesarif Ismail-paša bio je obavezan da ga snabdijeva hranom i novcem, ali je to činio neredovno, pa je Đuleka bijesan zbog toga, došao u Mostar sa svojih pedeset momaka i oštro se raspravljao s mutesarifom, koji mu je tada navodno rekao: „Što će ti toliki novac, koji hoćeš da poneseš sa sobom na među, ta to će sve crnogorsko biti"? Na to se Đuleka još više rasrdio, te izgrdio mutesarifa i s novcem otišao prema karauli, ali su ga Crnogorci presreli i ubili. Novac je ipak vraćen u Mostar.

Ovaj dopisnik je smatrao da je hercegovački mutesarif bio u dosluhu sa Crnogorcima oko izvođenja ove akcije, u šta se ne može vjerovati. Ali je to ipak izazvalo veliki bijes protiv Crnogoraca, koji su inače upadali u hercegovačka sela i pljačkali.³⁰ Vjerovatno da su oba ova događaja samo ubrzali Portinu odluku da na Crnu Goru uputi svoju vojsku. Austriji je to, pak, bio dobrodošao povod da se uplete u unutrašnje stvari Osmanskog Carstva i da silom riješi sva sporna pitanja, u prvom redu spor oko Kleka i Sutorine.

Austrijski ultimatum

Austrija je iskoristila nastali trenutak kako bi učinila kraj odugovlačenju Uzvišene Porte da udovolji njenim uslovima za izmirenje. Austrijski car je imenovao grofa Lajningena- Vestburga da u svojstvu specijalnog emisara otputuje u Carigrad i da osmanskome sultanu preda njegovo pismo, a Uzvišenoj Porti notu u kojoj se ultimativno traži odgovor na sva sporna

²⁹ Kriegs Archiv Wien (dalje: KA W), SM, 32-33, 54, 68, 69-70, CM, Namjesništvo Dalmacije Jelačiću. Zadar 30. januar 1853; Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1849-1853*. (dalje: G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1849-1853*). Banjaluka 1990, 309-312.

³⁰ G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1849-1853.*, 309-319.

pitanja dviju država.³¹ Koje je sve zadatke grof Lajningen trebao da obavi u Istanbulu najbolje se vidjelo iz instrukcija od 22. januara 1853. godine. Mi ćemo posebno izdvojiti pitanje Kleka i Sutorine. Austrijska vlada je grofu Lajningenu Instrukcijom broj 1 odredila da u Istanbulu zatraži konačno rješenje spora oko bosanskih enklava na jadranskoj obali. Austrija bi bila zadovoljna, stajalo je u Instrukciji br. 1, ako bi Uzvišena Porta za enklave Klek i Sutorinu, za čiji posjed „Turska treba isključivo da zahvali velikodušnosti cara Franca,” priznala načelo po kome pravo na korištenje priobalnog mora ispred Kleka i Sutorine pripada samo Austriji, pa da se onda sultan udostoji da uputi austrijskom caru pismo kojim to potvrđuje. U tom slučaju ovo pitanje bi se imalo smatrati okončanim. Ali, ako bi Porta stavila primjedbe na navedeni prijedlog, što je Austrija očekivala na osnovu najnovijih izjava osmanskih ministara, grof Lajningen je trebalo da izjavi osmanskim ministrima da jedino Austrija ima pravo da obrazloži obim ovog „poklona austrijskog cara Turskoj.” Zato će se Austrija pobrinuti da ne dozvoli uplitanje trećih država u pregovore oko enklava i spremna je vojnom silom očuvati „svoja prava na morsku površinu koja zapljuskuje obale enklava”.

Grofu Lajningenu najavljena je mogućnost da bi se moglo dogoditi da osmanska vlada bez ikakvog komentara primi austrijski prijedlog o enklavama. Austrija bi takav stav osmanske vlade morala smatrati neprihvatljivim, jer ona traži jasan i nedvosmislen odgovor na njen prijedlog. Zato je Lajningenu naloženo da traži od Uzvišene Porte odgovor, a da će Austrija smatrati da je Uzvišena Porta prihvatila austrijski prijedlog i onda ako ga primi bez komentara. Na kraju Instrukcije br. 1, Lajningen je upućen u to na koji način da izloži austrijske zahtjeve. „Vaša ekscelencija mora sveobuhvatno nastupiti, onako kako sama osjeća i kako to odgovara duhu i ozbiljnosti misije. Svrha misije je prijateljska, ali iskustvo iz posljednjih godina i najnovije ponašanje Porte natjeruje nas i da vjerujemo da može biti ostvarena samo energičnim nastupom i da drugačiji korak ne odgovara interesima Carstva i dostojanstvu Njegovog Veličanstva. Prošlo je vrijeme utješ-

³¹ Galib Šljivo, „Lajningenova misija u Carigradu 1853. godine”, *Istorijski zapisi*. God. XXIX (XLIX). Knj. XXXIII, 2. (dalje: G. Šljivo, *Lajningenova misija u Carigradu 1853*). Titograd 1976, 187–226.

nih obećanja, polovičnih pristanaka, odugovlačenju odgovora. Ako Uzvišena Porta prihvati naše zahtjeve, ona će sama sebi time napraviti najveću uslugu, i to ne samo što će ispuniti svoje obaveze prema nama nego što će i nama omogućiti da pokažemo naše već potvrđene i iskrene želje za njeno dobro. Ne prihvati li to, Vaša ekselencija je opunomoćena da joj nagovijesti da će zajedno sa Vama napustiti Carigrad i c.k. otpravnik poslova". Dakle, Austrija je zaprijetila potpunim prekidom diplomatskih odnosa.

Lajningen je Lojdovim brodom „Croazia" doplovio u Istanbul, u subotu, 30. januara 1853, u devet sati. Po dolasku u Istanbulsku luku, obavijestio je Fon Klecla o svom dolasku i postavio mu zadatak da odmah ugovori prijem kod velikog vezira i ministra inostranih poslova. Pošto je Klecl izvršio zadatak koji mu je postavio Lajningen i obezbijedio prostorije za smještaj izvanrednog poslanika, ovaj se iskrcao s broda i smjestio u prostorije internuncijature. Razumljivo je da je iznenadni i nenajavljeni dolazak specijalnog austrijskog izaslanika u Istanbul izazvao veliku senzaciju. Ozerof, otpravnik poslova ruske ambasade u Istanbulu, obavijestio je svog pretpostavljenog: „Događaj dana je dolazak specijalnog austrijskog izaslanika grofa od Lajningena, feldmaršallajtnanta i vojnog komandanta Krakova".³²

Lajningen je žurio da što je moguće prije otpočne svoju misiju. Već 31. januara bio je primljen kod velikog vezira Mehmed Ali-paše i ministra inostranih poslova Fuad-efendije. Upoznao je svoje domaćine sa svrhom svoje misije ne ulazeći u njene detalje prije nego što uslijedi audijencija kod sultana. Osmanski ministri objašnjavali stav svoje vlade o skoro svim onim pitanjima o kojima je Lajningen bio ovlašten da raspravlja i radi kojih je doputovao u Istanbul. Posebno su obrazložili i stav vlade o pitanju Kleka i Sutorine. Lajningen je odmah uočio da je osmanska vlada u sporu

³² HHStA W, P. A. X, Rußland, K-38, Ozerof carskom kancelaru, Pera 24. januar 1853; Rade Gerba, „Zur Geschichte der Ereignisse in Bosnien und Montenegro 1853." *Mittei/ungen des k.k. Kriegs-Archivs*, Neue Folge. (dalje: R. Gerba, *Zur Geschichte der Ereignisse in Bosnien und Montenegro 1853*). Wien 1887, 144. Turska je, u momentu dolaska Lajningena bila u izuzetno teškim prilikama; Francuska je protestovala zbog pitanja *Svetih mjesta*; Engleska se bojala da joj ne bude uskraćena sloboda trgovine. Uostalom, grof Lajningen je bio, što se tiče njegove pojave, pravi čovjek za taj posao da bi u Carigradu imponovao; pa je njegova pojava izazivala pravi respekt.

oko enklava zadržala nepromijenjen stav i da je odlučila da o njemu neodređeno odgovori. Zato im je Lajningen, na prvom prijemu, odgovorio da austrijska vlada mora da zna kakav je stav osmanske vlade prema ranije podnesenim prijedlozima. Na završetku ovog razgovora, grof Lajningen je zatražio od velikog vezira da, što je moguće prije, ugovori audijenciju kod sultana, „jer je nespojivo sa čašću mog uzvišenog cara da se odugovlači moj prijem kod sultana“.

Lajningen se pribojavao da bi moglo doći do odlaganja audijencije zbog činjenice da je baš tih dana umrla jedna od sultanija, pa su osmanski ministri imali razlog da je odgode. Duže odlaganje audijencije kod sultana za Lajningena bi značilo neuspjeh njegove misije, a Uzvišenoj Porti bi dalo vremena za konsultovanje sa stranim dvorovima, što Lajningen opet nije želio. Fuad-efendija mu je obećao da će do audijencije uskoro doći.³³

Lajningen nije dugo čekao prijem kod sultana. Sultan Abdul Medžid ga je primio već 3. februara, u 11 sati, u rezidenciji Čirigan. Poslije uobičajenih pozdravnih riječi, Lajningen je upoznao sultana sa svrhom svoje misije. Ukratko je izjavio da već duže vrijeme vladaju zategnuti odnosi između dvije države, a zbog narušenih međunarodnih prilika u sadašnjem trenutku takvi odnosi ne mogu duže ostati. Također je rekao i to da austrijski car želi otvoreno i jasno razmatranje spornih pitanja i da bi u slučaju povoljnog ishoda pregovora želio obnovu prijateljskih odnosa između Austrije i Osmanskog carstva. Pošto je obrazložio sporove oko kojih su se dvije države našle na suprotnim stranama, obrazložio je nesporazume oko enklava Neum-Kleka i Sutorine. Sultan je saslušao Lajningena i zahvalio austrijskom caru na pismu. Izrazio je nadu da će se učiniti sve da se uklone zapreke starim prijateljskim odnosima.

U Narodnim novinama od 19. februara 1853. godine objavljena je vijest da je Lajningen, kad su u pitanju enklave, imao ove zadatke u Istanbulu: „1. Odstupljenje Austriji primorskog zemljišta pri Kleku i Sutorini“. U istim novinama od 26. februara 1853. godine, pobijane su tvrdnje da je svrha Lajningenovine misije u Istanbulu da „ište od Turske, da joj ova ustupi dva zemljišna komada Klek i Sutorinu, koja s ove strane Dubrovnika le-

³³ HHStA W, P. A., XII, K-46, Kleck Buolu Šauenštajnu. Bujukdere 3. februar 1853.

že".³⁴ Iz pregovora koji su vođeni između austrijskog emisara i Portinih ministara nedvojbeno je da je upravo pitanje Kleka i Sutorine bilo ono oko koga je bilo najviše oprečnih mišljenja i oko kojega su najduže usaglašavani i prijedlog i konačna odluka.

Ovaj nastup austrijskog emisara u Istanbulu bio je prilika da se o pitanju bosanskih enklava izjasne i dvorovi koji su do sada uticali na Portu da ne popušta Austriji. Bilo je poznato da je Austrija bila u dosluhu s Rusijom i da je Lajningen očekivao od Ozerofa da podupre njegovu misiju na Porti.³⁵ S druge strane otpravnici poslova francuskog i engleskog poslanstva nastojali su da nagovore Portu da odmah ne odgovori na austrijski pritisak - ili zato što su bili iznenađeni misijom Lajningena pa su ostali bez uputa svojih vlada, ili zato da se još više zaoštre suprotnosti dvije država. U takvim odnosima bilo je razumljivo da su učestali diplomatski dogovori na kojima je najčešća tema bio odgovor Turske na austrijski pritisak. Otpravnik poslova francuskog poslanstva La Valet (de La Valette) prvi je izgleda dobio upute svoje vlade o njenom stavu prema misiji Lajningena. Taj stav ukratko je prenio Lajningenu sam Klecl. Prijeteće držanje oba carska dvora prema Uzvišenoj Porti već duže vrijeme plijeni pažnju francuskog kabineta. U Parizu su naročito bili zabrinuti zbog vojnih manevara u južnoj Rusiji. Pošto je Kiselev, diplomatski predstavnik Rusije u Parizu, izjavio da su ovi vojni manevri imali za cilj provjeru sanitetskog kordona, zabrinutost je popustila. Ali, što se Austrije tiče, „njen neprijateljski stav prema Porti samo je pravno potkrijepljeni zahtjev ove sile u odnosu na bosanske enklave". U jednom drugom izvještaju, Klecl je upoznao Lajningena da je iz pouzdanih izvora saznao kako je La Valet dobio upute svoje vlade po kojima ona, u saglasnosti s Engleskom, smatra da su pretenzije Austrije na enklave Klek i Sutorinu nezakonite i da, ako Austrija ugrozi Osmansko carstvo, ova može računati na potporu obje države.³⁶

³⁴ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Carigrad 3. februar 1853; *Narodne novine*, 19. februar 1853; *Narodne novine*, 26. februar 1853.

³⁵ HHStA W, P. A. X, Rußland, K-38, Neselrode Fontanu. Petrograd 26. januar 1853. Neselrode je obavijestio Fontana da je ruska vlada zadovoljna postupkom austrijskog dvora kad ju je unaprijed upoznao sa zadatkom grofa Lajningena u Carigradu.

³⁶ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Klecl Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 5. februar 1853; HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Klecl Lajningenu. Konstantinopolj 5. februar 1853.

Pukovnik Rouz, bio je prilično jasan kada je na balu u belgijskom poslanstvu prišao Kleclu i ponudio mu svoje posredovanje u austrijskom sporu sa Osmanskim carstvom. Njegova vlada je, po riječima pukovnika, imala isti stav s Austrijom prema crnogorskom pitanju, ali u odnosu na druga sporna pitanja engleski kabinet je podržavao Osmansko carstvo. On je predložio Kleclu da se Osmanskom carstvu produži rok za formulisanje odgovora na austrijsku notu, što je Klecl odmah odbio, jer je taj rok odredio car i Lajningen ga nije mogao produžiti. Fon Klecl je detaljnije izvjestio Buola Šauenštajna, ministra inostranih poslova, o stavu engleske vlade u austrijsko-osmanskome sporu. Prema riječima pukovnika Rouza, on je saglasan sa stavom La Valeta, „jer Engleska priznaje pravo Porte u pitanju luka“, i da je on od svoje vlade opunomoćen da Uzvišenu Portu u tom smislu pomaže. Rouz je izjavio Kleclu da je Engleska u stvari zainteresovana za Klek i Sutorinu. Ona je, kao saveznica Osmanskog carstva, voljna zaploviti u sve osmanske luke, pa je otvaranje za saobraćaj ovih luka i engleski interes.³⁷ Iako je austrijska vlada i ranije pretpostavljala da su Englezi umiješani u Portin stav da promijeni status enklava, ipak je, upravo sada, pukovnik Rouz otkrio stav svoje vlade.

Očevidno je bilo da su ministri Uzvišene Porte, bar prvih dana poslije predaje note, ostali ravnodušni. Iz razgovora grofa Lajningena i Fuad-efendije, zaključio je Klecl, vidjelo se da je Porta nezadovoljna nastupom Lajningena u Istanbulu. Razgovori su imali takav ton da je osmanski ministar u jednom trenutku upitao austrijskog emisara da li je on došao da pregovara ili je došao da, određujući nevjerovatno kratak rok, dobije razlog za objavu rata. Na to mu je Lajningen odgovorio: „Razmirice su takve da je došlo vrijeme da se one riješe“.³⁸ Iako su ministri Porte tih dana svakodnevno vijećali, ipak nije bio na pomolu njihov odgovor. Tajni planovi vlada velikih evropskih država pomalo su se razotkrivali na balovima koji su priređivani za diplomate.

I Lajningen i Klecl su smatrali da takav stav osmanske vlade dolazi otuda što se Osmansko carstvo pouzdalo u podršku Engleske i Francuske.

³⁷ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Klecl Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 7. februar 1853.

³⁸ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46 Klecl Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 3. februar 1853.

Da je njihovo predviđanje bilo osnovano pokazalo se na balu koji je 6. februara priređen u francuskom poslanstvu u čast inauguracije francuskog cara Napoleona III. Na balu su bili mnogi osmanski dostojanstvenici višeg i nižeg ranga, što je bio znak da su odnosi dviju država vrlo prijateljski. S druge strane, Fuad-efendija je u razgovoru, na balu, s Lajningenom i Kleclom, veoma hladno saopštio dvojici austrijskih diplomata da Porti nije moguće udovoljiti austrijskom zahtjevu da povuče svoju vojsku iz Crne Gore i da u njoj i dalje trpi ono stanje koje je bilo prije dolaska njene vojske u ovu provinciju. Prema sporu oko enklava, Fuad-efendija je bio još jasniji, izjavivši im da se Uzvišenoj Porti ne može osporiti pravo vlasništva nad enklavarna, pa prema tome ni pravo da mijenja status tih teritorija.³⁹ Poslije ovog razgovora, i hladnog odnosa Portinih ministara, Lajningen je zaključio da Porta namjerava odbiti austrijske zahtjeve. Odmah je odlučio da upotrijebi mjere zastrašivanja i time spriječi Portino odbijanje.

Lajningen je saopštio Fon Kleclu da će sačekati službenu Portinu notu, a onda će se, sa svim osobljem internuncijature, povući iz Istanbula. Iako je od ranije, pošto se upoznao sa stavovima engleskog i francuskog kabineta prema zadacima njegove misije, predviđao teškoće u sporu oko enklava, jer su obje ove države posvećivale njima najveću pažnju, Lajningen nije očekivao da će Porta na sva ostala pitanja njegove misije toliko odrečno odgovoriti.⁴⁰ Zato je navedeni razgovor u francuskom poslanstvu bio za njega iznenađenje, pa je svoju misiju već smatrao neuspjelom. Ovim svojom stavom, tj. da ne prihvate nijedan uslov austrijskog ultimatum, ministri Porte su pokušavali da se suprotstave prijetećem nastupu grofa Lajningena u Istanbulu.

U isto vrijeme, Austrija je na granicama Bosanskog ejaleta rasporedila vojne snage da kao posmatrački korpus pokažu Porti da je spremna silom nametnuti uslove koji su povjereni Lajningenu da ih riješi u pregovo-

³⁹ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Klecl Buolu Şauenštajnu. Konstantinopolj 7. februar 1853.

⁴⁰ HHStA W, Mission Leininges, K-217, Lajningen Buolu Şauenštajnu. Konstantinopolj 5. februar 1853.

rima s Portom.⁴¹ Austrijske vlasti su se doista pobrinule da se sve vijesti oko njihovog upada u Bosnu brzo šire po Bosni. Tako je puštena i vijest, i to u Krajini, da će „ban uskoro sa velikom silom prodrijeti u Bosnu i da već vrši pokret vojnih snaga”.⁴²

I Osmansko carstvo je povećavalo broj vojnika pod oružjem. Austrijski emisar u Istanbulu je obaviješten da Uzvišena Porta, pored toga što sprema odrećan odgovor na austrijsku notu, preduzima sve mjere koje će joj omogućiti da izbjegne iznenađenja s austrijske strane. Ona je, navodno, uputila u Pariz Daud-bega radi konsultovanja s pariskim kabinetom. Istovremeno je izvršena mobilizacija redife u Rumeliji, a od egipatskog namjesnika Abas-paše, zatražena je pomoć od 40.000 vojnika. Navedenim mjerama, Uzvišena Porta je pojačavala samo evropski dio Osmanske carevine. Mjere pojačavanja granice prema Austriji, smatrali su diplomatski predstavnici Austrije u Istanbulu, preduzete su u cilju suprotstavljanja njenom posmatračkom korpusu Vojne krajine u Hrvatskoj. Međutim, naknadnom provjerom ovih vijesti ustanovljeno je da su one preuveličane ili iskrivljene, a širene su zato da se Austrija zaplaši i ublaži svoje zahtjeve Uzvišenoj Porti.⁴³

Učestala su konsultovanja osmanskih ministara sa engleskim i francuskim otpravnicima poslova. Iako su Portini ministri, u razgovoru s Lajningenom, izjavljivali da se Porta neće privoljeti nagovaranju, posebno Francuske i Engleske, ipak je Lajningen stekao drugačije uvjerenje. Naime, poslanici i Francuske i Engleske često su se, upravo tih dana, viđani kako

⁴¹ KA W, Jelačić Hesu. Zagreb 2. mart 1853; KA W, Hes Jelačiću. Beč 10. mart 1853; R. Gerba, *Zur Geschichte der Ereignisse in Bosnien und Montenegro 1853.*, 83-159; KA W, Truppen Aufstellung gegen Bosnien und Berichte ilber die angrenzenden tiirkischen Provinzen und Montenegro, K-33, Memoar. Operationsplan gegen Bosnien im Hinblick auf die jiiingst bestandenen Verhaatnisse, mit angemessenen Modifikationen aber auch aufkilnftig noch mOgliche Ewentualitaten anwe

⁴² Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo (dalje: ABiH S), Austrougarski generalni konzulat Sarajevo (dalje: AUGK S), 161/1855, Maričić Generalnom konzulatu. Tuzla 24. januar 1855.

⁴³ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 5. februar 1853; HHStA W, P. A., X, Rußland, Izvještaj generalnog konzula Foka. Kairo 12. januar 1853. Počelo je regrutovanje u donjem toku rijeke Nila i, na zahtjev Porte, regrutuje se 40.000 vojnika.

ulaze i izlaze iz saraja, i to svakodnevno. Kako su odnosi Osmanskog carstva s tim državama bili prijateljski, Lajningen je zaključio da njihovi poslanici često posjećuju Portu da bi pomogli u sastavljanju odgovora Porte na austrijsku notu.

Suočen s ovakvim stavom Uzvišene Porte, Lajningen je postao još uporniji u austrijskim zahtjevima. On je čekao da 9. februara istekne rok od šest dana, koji je postavio 3. februara prilikom predaje note. Pored toga, pobrinuo se da se šire glasovi kako se osoblje internuncijata pakuje radi napuštanja Istanbula. U Istanbulu, očekujući zvanični odgovor Uzvišene Porte, atmosfera je bila krajnje napeta nagovještajem mogućeg rata s Austrijom. Opšte uvjerenje je bilo da će Uzvišena Porta, sudeći prema ponašanju i izjavama njenih ministara, odbiti austrijsku notu. Međutim, na pomoću su bili drugi zapleti, pa je Porta krenula putem popuštanja austrijskom pritisku.

Izvištavajući Buola Šauenštajna o raspoloženju u Istanbulu u vrijeme njegovog boravka u tom gradu, grof Lajningen je, 10. februara 1853. godine istakao da su na Porti zabrinuti zbog njegovog nepopustljivog držanja. U takvom raspoloženju, Fuad-efendija je istakao da mu je stalo do razriješena sporova s Austrijom i da će Uzvišena Porta, nezavisno od drugih država, donijeti odluku. I ova izjava osmanskog ministra ulila je nadu Lajningenu da može očekivati povoljan ishod, ukoliko Porta, po Lajningenovom zapažanju, ne bude obraćala pažnju na savjete Engleske i Francuske, koje su nastojale da je odvrte od udovoljenja austrijskim zahtjevima. Međutim, druga izjava ovog istog ministra, izrečena skoro u isto vrijeme - „ali ako Austrija hoće rat, onda će mu se Osmansko carstvo predati svom snagom” - pokolebala je Lajningena, jer je u njoj vidio mogućnost i drugačijeg odgovora Uzvišene Porte. Lajningen je upravo u ovoj drugoj izjavi osmanskog ministra naslutio veliki uticaj La Valeta, jer je upravo on jednom ministru rekao: „de se poser en victime”. Nije bilo sumnje u to da su kontradiktorne izjave istog ministra proizlazile iz raspoloženja koje je vladalo na Porti i koje se često mijenjalo - od onog da se austrijski zahtjevi u

cjelini prihvate do onog da se oni potpuno odbace.⁴⁴ U ovakvom dvoumljenju Lajningen je očekivao odgovor na notu.

Spor oko Kleka i Sutorine bio je zamršen jer su obje države u njemu predviđale dugoročnije posljedice. Upravo oko bosanskih izlaza na more posebno su se uplitali i francuski i engleski dvor. Zato je Lajningen s nestrpljenjem osluškivao sve ono što se u to vrijeme događalo na Porti. Pojedini osmanski ministri i dalje su istupali različito u svojim izjavama. Klecl je, pak, stekao uvjerenje da i Fuad-efendija svim silama nastoji, slijedeći po njegovom mišljenju savjete otpravnika poslova Engleske i Francuske, da se ne usvoje austrijski zahtjevi, odnosno da se odloži donošenje konačne odluke. On je ovaj zaključak izveo na osnovu toga što se engleski i francuski otpravnici poslova viđaju da „pojedinačno ili zajedno provode sate i sate na Porti ili u Fuad-efendijinoj kući”.⁴⁵ Da bi Portine ministre zaplašio i na njih izvršio pritisak, Klecl je, po Lajningenovom naređenju, na svima vidljiv način otpočeo pripreme za svoj odlazak. Klecl je, 10. februara, obavijestio Buola Šauenštajna da će do 12. februara sačekati odgovor Porte na austrijsku notu, pa ako ova ne zadovolji Lajningen, onda će zatražiti hitan odgovor na sva pitanja sa da ili sa ne. U slučaju da Porta odgovori sa ne, on će se ukrcati na brod „Croaziu”, a u internuncijaturi će ostaviti samo Štajndla - sa dužnošću da se brine o poslaničkoj arhivi i tekućim poslovima. Dok su se tako u internuncijaturi pripremali za odlazak, istovremeno su ispitivali glasove koji dolaze sa Uzvišene Porte o njenom mogućem odgovoru.

Da je došlo do promjene u stavu Uzvišene Porte Lajningen je uskoro saznao iz razgovora Rouza i La Valeta koji su ga posjetili 10. februara. Lajningen je bio uvjeren da su oni odvrćali Portine ministre da povoljno odgovore na austrijsku notu. Oni su upravo tih dana bili česti gosti na Porti, a došli su austrijskom poslaniku sa ciljem da mu saopšte vijest kako je osmanska vlada prihvatila austrijske zahtjeve, a da su oni svojim uticajem doprinijeli takvoj njenoj odluci. Lajningen je njihovu posjetu protumačio drugačije: pošto su pročitali odgovor Porte kojim ona udovoljava austrij-

⁴⁴ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 10. februar 1853.

⁴⁵ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Klecl Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 10. februar 1853.

skim zahtjevima, a nisu mogli uticati na drugačiji ishod, požurili su da prvi saopšte kako su navodno oni uticali na Portu da prihvati austrijsku notu. Nama se čini da su oni mogli donekle uticati da se izglade odnosi Austrije i Osmanskog carstva u momentu kad su se na istoku već vidjeli pomućeni odnosi u kojima glavni protivnici nisu bile Osmansko i Austrijsko, već Osmansko i Rusko carstvo. Trebalo je, dakle, da sultan ima mir na granici prema Austriji kako bi mogao što više snaga odvojiti za sukob s Rusijom. Da je Rusija bezrezervno podržavala Austriju u to nema sumnje. Ozerof, koji nije imao upute svoje vlade, bio je naklonjen austrijskim zahtjevima i na Porti je podržavao Lajningenu misiju. Lajningenu je preostalo da sačeka Portinu odluku.

Lajningen je na zahtjev Uzvišene Porte ipak produžio rok za odgovor, ali samo do 12. februara. Kada se najmanje nadao, potpuno iznenada, Lajningen je 10. februara dobio tekst Portinog odgovora na njegovu notu od 3. februara. Pošto je pročitao osmansku notu, Lajningen je izjavio: „Poznato je da se Divan služi suptilnim i elastičnim rečenicama što najbolje pokazuje izraz status iuo ante bellum kako bi odgodila riješenja nekog spora ili pokrenula raspravu o njemu”.⁴⁶ Kad je bio u pitanju spor oko enklava, Austrija je u svojoj noti zatražila od Porte da poštuje status quo enklava Kleka i Sutorine. U odgovoru Uzvišene Porte vidi se da ona stoji na onom stajalištu koje je u pogledu pomenutih enklava regulisano notama internuncija Otenfelsa u 1832. i 1833. godini. Međutim, Uzvišena Porta želi da s Austrijom započne razgovore o promjeni statusa enklava. Ali, isticalo se dalje u osmanskoj noti, Austrija može biti sigurna da Uzvišena Porta želi da sa njom vodi otvorene prijateljske razgovore i nikad nije ni pokušala da nešto nametne ili silom učini što bi bilo protivno austrijskim interesima.

Osmanska vlada je nastojala da svojim odgovorom ublaži austrijske napade, te je pokušala da objasni svoje držanje. Pošto je primio notu, Lajningen je, komentarišući njen sadržaj Buolu Šauenštajnu, ustanovio da ga odgovor Porte nije zadovoljio u glavnim pitanjima. Štaviše, istakao je Laj-

⁴⁶ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 10. februar 1853; HHStA W, P. A., XII, Türkei, Lajningen Kleclu. Konstantinopolj 11. februar 1853.

ningen, Porta se nije odrekla svojih ranijih stavova da u odnosu na enklave Klek i Sutorinu posjeduje izvjesna prava kojih se ne može odreći, iako sada ne namjerava da ih koristi. Zato je Lajningen zaključio da će „zbog toga sutra poslati prvog tumača internuncijature Fuad-efendiji i saopštiti mu da odgovor Porte” smatra nedovoljnim.⁴⁷

Zbog toga Lajningen nije ni prihvatio oproštajnu posjetu sultanu koju su mu bili ugovorili ministri Porte, a koja je bila zakazana za 12. februar, jer ako bi prihvatio tu audijenciju mogao bi se stvoriti utisak da je među dvjema državama došlo do poravnanja, što nije bilo tačno.

O svojim daljim koracima, Lajningen je izvijestio Buola Šauenštajna da će, poslije prijema zvanične note na francuskom jeziku, uputiti Uzvišenoj Porti pismeni odgovor na nju i izjaviti da misiju, „koju mi je povjerio moj car i gospodar, moram smatrati neuspješnom i Porta se mora smatrati odgovornom za sve posljedice”.⁴⁸ Obavijestio je kancelara i o svojim narednim postupcima: poslije uručenja odgovora Porti, ukrcaće se na brod, prekinuti svaku vezu s osmanskom vladom s kojom treba da dalje održava vezu Klecl na osnovu njegovih uputa u cilju pokušaja posredovanja, a ako i on ne uspije, do određenog roka, treba da se ukrca na brod i tako prekine diplomatske odnose s Osmanskim carstvom.

Lajningen je obavijestio Fuad-efendiju, da ga odgovor osmanske vlade od 10. februara nije zadovoljio i da na osnovu stavova iz nje ne mogu biti otklonjeni nesporedumi među državama. Zato je odlučio da mu predloži koncept note na osmanskim jeziku, dakle tekst note koji bi ga zadovoljio, a ona je u stvari kratak sadržaj onoga što mu je već usmeno obrazložio. Od Uzvišene Porte je tražio odgovor u roku od tri dana. Na kraju je dodao: „Želim dodati da, ukoliko nota bude prihvaćena, ne vidim nikakve prepreke da odgovor bude dostavljen u formi tajnog i posebnog akta, a u tom slučaju neću oklijevati, sa moje strane, da službeno primim notu Uzvišene Porte od 10. marta 1853. godine”.⁴⁹ Kad nije uspijevaao da dobije notu

⁴⁷ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 10. februar 1853.

⁴⁸ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buol Šauenštajnu. Carigrad 11. februar 1853.

⁴⁹ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Fuad-efendij i, Carigrad 11. februar 1853.

koja bi se mogla i objaviti, Lajningen je tako predlagao novi sporazum koji bi se postigao tajnim dogovorom i tajnom notom, što nije rijedak slučaj u diplomatskim pregovorima i međunarodnim ugovorima.

Uskoro je uslijedio i službeni tekst note na francuskom jeziku. Porta je, 11. februara 1853. godine, popodne, dostavila Lajningenu notu koja se nešto razlikovala u odnosu na tekst note na turskom jeziku, ali je, uglavnom, odgovarala duhu Portinih stavova iz te note. Kad je Lajningen proučio ponuđenu notu, ustanovio je da su u nju unesene modifikacije nekih formulacija. Kao primjer tih modifikacija Lajningen je naveo da je u prvobitnom tekstu stajala formulacija: „il etait du devoir le plus imperieux de reprimer energiquement ees actes de revolte", a u novom tekstu je zamijenjena sa „supprimer". Slično je bilo i sa nekim drugim izrazima.

Zato je Lajningen odlučio da obavijesti Portu da ni taj tekst note ne može prihvatiti kao zadovoljavajući. Pokušaj otpravnika poslova Francuske i Engleske koji su ga posjetili u namjeri da posreduju u cilju njegovog popuštanja, propao je. Lajningen je izjavio da mu instrukcije njegove vlade ne dozvoljavaju uplitanje, dogovaranje ili posredovanje u ovom sporu sa predstavnicima drugih država.⁵⁰ Očevidno da pod drugim državama Lajningen nije mislio na Rusiju, koja je bezrezervno podržavala austrijske zahtjeve, nego na Englesku i Francusku koje su podržavale Osmansko carstvo u ovom sporu.

Specijalni austrijski emisar je, pošto je proučio notu od 11. februara, odlučio da odmah obavijesti Uzvišenu Portu da pomenutom notom nije udovoljila austrijskim traženjima, pošto je u noti izbjegnuto jasno i otvoreno objašnjenje Porte na austrijske zahtjeve. Odmah je na Uzvišenu Portu uputio Fon Štajndla, da još 12. februara prenese Fuad-efendiji njegovu odluku i da se od Porte još jednom, i to hitno, zatraži konačan odgovor na austrijsku notu. Fon Štajndl je 12. februara posjetio Fuad-efendiju, upoznao ga sa austrijskim stavom o Portinoj noti i zatražio konačnu odluku Uzvišene Porte, jer se on, u slučaju nezadovoljavajućeg odgovora, neće više pojavljivati na Porti. Ne malo se iznenadio kad mu je Fuad-efendija na te riječi odgovorio da se on u stvari nada da će Fon Štajndla ubuduće još češ-

⁵⁰ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 12. februar 1853.

će viđati na Uzvišenoj Porti. Nepopustljiv stav Austrije i još istrajnije odbijanje Uzvišene Porte doprinijelo je krajnje zategnutim odnosima. Još 12. februara vladalo je uvjerenje u Istanbulu: „da Porta u svojim ustupcima neće dalje ići i u tome je imala podršku pomorskih sila.”⁵¹ Sve je najavljivalo prekidanje diplomatskih odnosa s Austrijom i pitanje odlaska Lajningena iz Istanbula bilo je pitanje trenutka.

Umjesto konačnog odgovora Uzvišene Porte koji je tražio Fon Štajndl, Fuad-efendija je ponovo pozvao prvog tumača internuncijature da sljedećeg dana dođe na Portu i da još jednom obrazloži austrijske zahtjeve. Po naređenju Lajningena, Fon Štajndl se odazvao pozivu i još jednom prenio konačne austrijske zahtjeve od kojih ona neće odustati. Fon Štajndl je predložio i tekst note kojim bi Austrija bila zadovoljna: „Cijeneći velike i zajedničke interese dviju država i uvažavajući prijateljske savjete austrijske carske vlade, Uzvišena Porta, čuvajući svoja carska prava, izjavljuje da, postavljenim vojnim korpusom u Crnoj Gori, nema namjeru mijenjati status ove provincije i da će poštovati status quo ante bellum Crne Gore; Uzvišena Porta će odmah narediti najstrožu istragu poziva na sveti rat u provincijama naznačenim u noti; Uzvišena Porta izjavljuje da neće mijenjati status quo enklava, zbog izbjegavanja sukoba”.

Još su jednom ministri Uzvišene Porte stavili primjedbe na tekst predloženog odgovora. Grof Lajningen je prihvatio u cjelini izmjene koje je predložio osmanski ministar inostranih poslova i odredio da se odredi novi rok za Portin odgovor. Uzvišena Porta je trebalo da konačno odgovori 14. februara 1853. godine. Kada je 14. februara došao po odgovor na Portu, Fon Štajndl je zatekao veoma raspoloženog osmanskog ministra, koji mu je bujicom biranih riječi prenio vijest da je Uzvišena Porta prihvatila notu, da se veliki vezir nalazi u ovom momentu kod sultana koji treba da odobri notu, te da se on svakog časa treba da vrati kako bi stavio državni pečat.⁵² Kad je Lajningen dobivši notu od 14. februara utvrdio da je Porta ispunila

⁵¹ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 17. februar 1853.

⁵² HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Beč 1. mart 1853; R. Gerba, *Zur Geschichte der Ereignisse in Bosnien und Montenegro 1853*, 152-153.

austrijske zahtjeve njenom notom od 3. februara, obavijestio je Fuad-efendiju da je potpuno zadovoljan tekstom upućene note. Pošto su tako okončani pregovori Lajningena sa osmanskom vladom u Istanbulu, on je zatražio oprostajnu audijenciju kod sultana.

Audijencija je održana 15. februara na istom mjestu i u isto vrijeme kao i ona od 3. februara. Poslije uobičajenih pozdravnih riječi, u kojima je istakao zadovoljstvo zbog uspjeha svoje misije, Lajningen je rekao: „U ime Njegovog Veličanstva cara mogu obećati da Uzvišena Porta odsada može računati ponovo na Austriju kao na svog iskrenog i pouzdanog prijatelja u svim mogućim slučajevima". Sultan mu je odgovorio da se raduje što su uspješno savladane prepreke koje su stajale na putu ponovnom uspostavljanju prijateljskih odnosa između njegovog Carstva i austrijskog dvora. Po završetku prijema kod sultana, Fuad-efendija je Lajningenu uručio sultanov odgovor na pismo austrijskog cara.⁵³ Grof Lajningen je pisao Fuad-efendiji 14. februara da je zadovoljan zbog postignutog uspjeha u vezi sa crnogorskim pitanjem, dok u ovom pismu ne spominje ostala pitanja njegove misije. Da li je to značilo da nisu postignuti zadovoljavajući rezultati ili su oni postignuti u tajnom dodatku, ili tajnom dogovoru, do koga mi nismo došli. Kasnije će se pokazati, bar kad su u pitanju Klek i Sutorina, da se obje strane koriste svojim pravom i tumačenjem svoga prava u vodama hercegovačkih enklava na način kako je to bilo i prije Lajningenovog dolaska u Istanbul.

Prije nego što je napustio Istanbul, Lajningen je posjetio velikog vezira, ministra inostranih poslova i seraskera, kod kojih je primljen sa najvećim počastima. Na prijemu je posebno bio raspoložen veliki vezir Ali-paša, koji je u svojoj pozdravnoj riječi istakao da se Austrija i Osmansko carstvo mogu lako sporazumjeti ukoliko se u njihove odnose ne umiješa neka treća država. Izvještavajući Buola Šauenštajna o ovom prijemu, Klecl je 17. februara pisao: „Na licima sve trojice osmanskih ministara ogledalo se zadovoljstvo zbog postignutog sporazuma.”⁵⁴ Ostalim osmanskim drža-

⁵³ HHStA W, P. A., XII, Türkei, K-46, Lajningen Fuad-efendiji. Konstantinopolj 14. februar 1853.

⁵⁴ HHStA W, P. A., XTI, K-46, Klecl Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 17. februar 1853.

vnicima kojima je po protokolu bio dužan učiniti oproštajnu posjetu, Lajningen nije učinio zbog toga što se žurio natrag u Beč. Istog dana, dakle 15. februara, grof Lajningen se popeo na palubu broda „Croazia“, na kome ga je očekivalo, radi ispraćaja, osoblje internuncijature i Ozerof. Pošto se oprostio od prisutnih, i pošto je Kleclu naložio da odmah insistira na ispunjenju datih obećanja, Lajningen je napustio Istanbul.

O rezultatima svoje misije, Lajningenje uputio grofu Grinu telegram sljedeće sadržine: „Porta je potvrdila uspostavljanje status quo ante bellum u Crnoj Gori; obećala povlačenje svojih trupa iz Crne Gore; obećala da će odmah ograničiti kretanja političkih izbjeglica; obećala je da će poboljšati položaja hrišćana, u odnosu na enklave Uzvišena Porta neće ništa preduzimati u cilju promjene statusa, ali će predložiti izmjene; ona će odobriti potraživanja austrijskih trgovaca i doznačiće odmah tri i po miliona pjastera u kasu internuncijature“.⁵⁵

Na ovaj način, i Lajningen je potvrdio da u pitanju enklava Uzvišena Porta nije odustala od svojih stavova, a da se Austrija zadovoljila time da joj Osmansko carstvo obeća da neće ništa mijenjati u statusu u kojima se nalaze enklave. Osmanska carstvo je zadržalo svoj stav da će predložiti izmjene. Tako je pitanje enklava samo primireno, ali nije dugoročno riješeno.

Sumirajući djelovanje stranih diplomata i njihov uticaj na osmansku vladu, grof Lajningen je, izvještavajući Buola Šauenštajna, istakao da je Ozerof, iako nije imao uputa svoje vlade, odmah bezrezervno podržavao austrijske zahtjeve, a kada je 13. februara dobio instrukcije, odmah je na Portu uputio tumača svog poslanstva Argiropula (Argyropulo), da izjavi: Rusija je potpuno saglasna s austrijskim stavom. Međutim, otpravnici poslova Engleske i Francuske posljednjih dana boravka Lajningena u Istanbulu nisu se više protivili austrijskim zahtjevima. Dok su na početku njegove misije savjetovali Uzvišenoj Porti da odbije austrijski ultimatum, kasnije su čak nudili usluge posredovanja. Jedino je ostao uporan pukovnik Rouz - da je Uzvišena Porta u pravu kad je u pitanju zahtjevana promjena statusa enklava. Zato se Lajningen u odnosu na enklave zadovoljio Por-

⁵⁵ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Grinu. Trst 26. februar 1853.

tinom izjavom da ona bar u ovom času neće mijenjati postojeće stanje na njima, i prihvatio njen uslov da će ona podnijeti prijedlog za izmjenu tog statusa. Smatrao je da bi inistiranje na bilo kakvoj promjeni „izazvalo protest engleskog otpravnika poslova”.⁵⁶

Zaključak

Spor oko bosanskohercegovačkih izlaza na Jadransko more predugo je opterećivao austrijsko-osmanske odnose polovinom XIX stoljeća. Pitanje enklava nisu mogle prepustiti rješavanju mjesnog stanovništva. Svi pregovori obavljani su na najvišem državnom nivou i često su bili povjerljive prirode. O njima se malo znalo na enklavama i bližem području. Vrlo učestali pregovori u Istanbulu, koji su se ponekad pretvarali u vrlo oštre rasprave neuobičajene u diplomatskim istupima samo su bili još jedan dokaz više da su enklave bile od značaja i za Austriju i za Osmansko carstvo, a od sredine XIX stoljeća i za Englesku i Francusku. Pregovori koji su započeli dolaskom Lajningena u Istanbul nisu promijenili ni ton razgovora ni stavove dviju država. Obje države su se uvjerile da ovo pitanje nije više samo njihovo, pa su tako pristale na polovično rješenje koje nije zadovoljilo nijednu stranu u sporu.

DISPUTES BETWEEN AUSTRIA AND THE OTTOMAN EMPIRE IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY ABOUT THE BOSNIAN ENCLAVES ON THE ADRIATIC SEA

Conclusion

The dispute over Bosnia and Herzegovina's access to the Adriatic Sea burdened Austrian-Ottoman relations for too long in the middle of the 19th century. They could not leave the enclave issue to the local popula-

⁵⁶ HHStA W, P. A., XII, K-46, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Konstantinopolj 14. februar 1853; HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Lajningen Buolu Šauenštajnu. Beč, 1. mart 1853.

tion. All negotiations were conducted at the highest state level and were often of a confidential nature. Little was known about them in the enclaves and the surrounding area. The very frequent negotiations in Istanbul, which sometimes turned into very sharp disputes, unusual in diplomatic engagements, were just one more proof that the enclaves were important for both Austria and the Ottoman Empire, and from the middle of the 19th century also for England and France. The negotiations that began with Leiningen's arrival in Istanbul did not change the tone of the talks or the positions of the two countries. Both countries were convinced that this issue was no longer just theirs, so they agreed to a half-hearted solution that did not satisfy either party in the dispute.